

İŞ ETİĞİ KAPSAMINDA YOLSUZLUK VE RÜŞVETLE MÜCADELE: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Arş. Gör. Aslan Tolga ÖCAL*
Mustafa ÜSTÜN**

Özet

1970'li yıllardan itibaren hızla küreselleşen dünyamızda, iş aleminde insan davranışını yönlendiren etik değerler daha önemli hale gelirken yolsuzlukların çapı ve çeşitleri de artmaktadır. Yolsuzluk ve rüşvet her dönemde olduğundan daha çok ön plan çıkmakta ve bu konudaki mücadelelerin dünya ölçeğinde artması herkesin ilgisini bu konuya yöneltmektedir. Yolsuzluk ve rüşvetin küresel bir problem olarak algılandığı günümüzde, toplumdaki bireylerin görüşleri büyük bir önem kazanmaktadır.

Toplumun çeşitli kesimlerine yönelik olarak yapılan anket çalışmaları ise, toplum içerisindeki farklı görüşleri ortaya koymakta ve yeni çalışmalar yapılabilmesine izin vermektedir. Uluslararası örgütlerin ilgisi de problemin çözümünde hızlandırıcı bir etki sağlayabilecektir. Cinsiyetle ilgili araştırmalar, yolsuzluk ve rüşvetin artması konusunda cinsiyet farklılığının etkisini belirgin olarak gösteremezken, genel kanı erkek ve kadın çalışanların istihdamında sayısal bir dengenin sağlanması için kamu kesimindeki yolsuzluk ve rüşveti azaltılabileceği yönündedir. Nitekim, yaptığımız çalışmada, erkek ve kız öğrencilerin konuya bakışlarında da büyük bir fark olmadığı ancak etik değerlere kısmen de olsa, daha fazla önem veren kesim olan kadınların iş yaşamında yer almaları sonucu, yolsuzluk ve rüşvetin azalabileceği ya da en azından sabit kalabileceği varsayımına ulaşılmıştır.

Abstract

Rapidly globalization of the world since 1970, as the ethical values which direct human behavior in business life has been more important, the size and kind of corruption has increased. Corruption and bribery has got priority rest of the

* Marmara Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

** Komiser, İstanbul Emniyet Müdürlüğü

period and increasing of fighting against that subject has directed the interest to the point of all. Being perceived as a global problem for corruption and bribery, opinions of the individuals in society have got an importance.

The public surveys that have taken on different sides of society have put the differences in society and allowed new studies. The interest of international organizations could provide a speeding effect to solve the problem. As the studies about gender could not indicate the clear effect of gender difference being a general opinion like providing a numerical balance on women employment, may reduce corruption and bribery in public sector. Likewise, in this study, it has occured that there is no big difference about view of girl and boy students but as a result of women employing in business life, an assumption is reached as corruption and bribery may be reduced or may be stable.

GİRİŞ

1970'li yıllardan itibaren dünya hızlı bir küreselleşme sürecine girmiştir. Küreselleşme sosyal yaşamı, ekonomik ve politik ilişkileri büyük ölçüde etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bu sürecin itici gücünü; çok uluslu şirketler, artan uluslararası rekabet ve hızlanan teknolojik gelişmeler kadar yeniden gündeme gelen liberalizm oluşturmaktadır. Son otuz yıldır hızla değişen koşullarda, küresel rekabet büyük ölçüde artmış, bu rekabet sosyal ve siyasal alanda tüm kurum ve kuruluşları derinden etkileyerek ekonomik ve endüstriyel sistemin dengesinde, çalışma yaşamında ve çalışma ilişkilerinde önemli dönüşümlere yol açmıştır.

Çokuluslu şirketlerle beraber, her ülkenin kendi içindeki işletme anlayışı ve çalışma hayatı, evrensel olandan etkilenmeye başlamıştır. Bu etkilenme hem olumlu hem de olumsuz şekilde kendini göstermektedir. İş dünyasında insan davranışını yönlendiren etik değerler daha önemli hale gelirken, yolsuzlukların çapı ve çeşitleri de artmaktadır. Güven ve istikrarın iş hayatını kolaylaştıran iki olgu olduğu açıktır. Bunların sağlanması hem devlet düzeninin bir gereği olarak hukukla, hem de siyasi ve ekonomik gelişmeyle olmaktadır. Hukuk, siyaset ve ekonominin sistemli olarak iyi işlemesi de insan davranışının bir sonucudur.

Sağlam bir sistemin yozlaşması ve bunun sonucu olarak yolsuzluğun ortaya çıkması, insan unsurunun etik boyutuyla yakından ilgilidir. Kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum olmak üzere üçlü bir sacayağının üzerine kurulan sistemde bozulma yaşandığında, ilk akla gelen neden etik problemler olmaktadır. Bu problemin kaynağını bulmak ve çözüm yolları üretmek; başta OECD, Dünya Bankası, UŞÖ (Uluslararası Şeffaflık Örgütü-TIO) olmak üzere

birçok uluslarüstü kurumun vazifesi olmakla birlikte, birçok ulusal örgüt de bu konuya yoğunlaşmaktadır.

Yolsuzluk ve rüşvetin temelindeki nedenlere ışık tutmaya çabalayan bu çalışmanın ilk bölümünde başta iş etiği olmak üzere çalışma etiği ve meslek etiği kavramları üzerinde kısaca durulmuştur. Etik, yozlaşmış tüm fiillerin ana nedeni olduğundan, konumuza çıkış noktası teşkil etmektedir. İkinci bölüm; kamu kesimindeki rüşvet ve yolsuzlukla mücadelede uluslarüstü kurumların faaliyetlerini ve cinsiyetin yolsuzluk ve rüşvet üzerindeki etkilerini incelemektedir. Son bölüm ise, üniversite öğrencilerinin toplumdaki rüşvet olaylarını nasıl algıladıklarını ve rüşvete karşı nasıl yaklaştıklarını görebilmek amacıyla, Marmara Üniversitesi'nin Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü öğrencilerine uygulanan bir ankettten oluşmaktadır. 2000'li yıllarda, toplumun çeşitli kesimlerinin rüşvete bakış açısını yansıtan çalışmalar bazı kurumlar tarafından gerçekleştirilmiş olup, bu çalışmadaki anketin de literatüre bir katkı sağlaması hedeflenmektedir.

1. İş Yaşamında Etiğin Yeri ve Önemi

Yolsuzluk olaylarının hızla arttığı günümüzde, etik ile ilgili tartışmalar da yeniden alevlenmiştir. Özellikle siyasi ve iş yaşamında görülen yolsuzluk olayları küresel boyutta daha derin araştırmaların yapılmasına ve daha ciddi önlemlerin alınmasına yol açmıştır. Yolsuzluğun oluşumunda birçok etkenin rolü görülürken, en temel ve en önemli etken "etik" olmaktadır.

İş etiği kavramı; artan rekabet, maddi güçlükler ve genel anlamıyla etik problemlerin yaşandığı günümüzde özenle irdelenmesi gereken bir konu haline gelmiştir. Meslek ve çalışma etiğini de içeren iş etiği, iş ile ilgili kararları ahlaki standartlara göre değerlendirme süreci olarak tanımlanmaktadır (AŞÇIGİL, 2001:5). Daha geniş bir çerçevede ele alındığında, iş etiği çoklu disipline sahip bir alanı ifade etmektedir. Rasyonel verilere göndermede bulunduğu süreç felsefenin alanına dahil olan iş etiği ayrıca teolojinin de alanına girmektedir. İşletmelerin organizasyonlarındaki deneysel ve gözlemsel verilere, onların aktörlerine (işçi, işveren) ve iç ve dış şartlarına gönderme yaptığı ölçüde işletme ve komşu dallarının konusu haline de gelmektedir. Etiği, iyiliğin özgür arayışı ile insanın kemale ermesinin uygulamalı bilimi olarak algılamak da mümkündür. Etiğin amacı, kişinin saygınlığının ve ortak yararın yüceltilmesidir. Bu sebeple etik, gerek işletmeler düzeyinde gerekse toplumsal ve bireysel boyutta arzulanan insan ve davranış biçimlerinin ortaya

konabilmesidir (PASQUIER-DORTHE, 2003:83). İktisatçıların izlemekte oldukları, insanın gerçek davranışları üzerinde etkili olan karmaşık etiksel öğütler ortadan kaldırılmaya başlanmıştır. Modern ekonomi incelendiğinde; normatif gözlemlerden kaçınıldığını ve insanın gerçek davranışları üzerindeki etik öğütlerin etkisinin ne kadar ihmal edildiğini fark edememek olanaksızdır (SEN, 1999:10).

Çalışma etiğinden kasıt, bir toplumda işe ve çalışmaya karşı takınılan tavırların ve bu konudaki değerlerin ifade edilmesidir. Bir toplumun işe yönelik tutumu, başka bir toplumda farklılık gösterebildiği gibi, aynı toplumun farklı kesimlerinde dahi değişik yaklaşımlara rastlanabilmektedir (ARSLAN, 2001:47). İşe ve çalışmaya büyük bir değer veren Weberci Protestan etiğinin kapitalistleşme sürecine paralel olarak ortadan kalkmaya başlamasının etkileri tüm dünyayla birlikte Türkiye’de de kendisini göstermiştir. Kapitalizmin kitle üretimi ve kitle tüketimi, hedonist bir yaşam biçiminin oluşmasına yol açmış, “çalışma toplumundan”, “boş zaman toplumuna” doğru yol alındığına dair bir inanış gelişmiştir (BOZKURT, 2000:34). Türk toplumundaki tüketim eğilimi kalıpları da değişmiş, kredi kartı toplumu özellikleri yerleşmeye başlamış ve hepsinden önemlisi iş hayatı-siyaset-mafya ilişkilerinin gündeme taşıdığı “yolsuzluk” kültürü belirginleşmiştir. “Aza kanaat etme” zihniyeti de kaybolmaya yüz tutmuştur. İş yaşamında, toplumun çeşitli kesimlerinden gelenlerin etik anlayış ve davranışları da farklılaşmıştır. Yaşanan değişimlere rağmen Türkiye’de işçiler kırsal kesimden, şehirlerde ise gecekondu bölgelerinden gelmektedirler ve cemaatçi değerleri (Allah korkusu, sadakat, vicdan, sorumluluk vb...) işletmeye de taşımaktadırlar. İyi eğitime sahip ve Batı kültürüyle yetişmiş işletme yöneticilerinin beklentileri incelendiğinde ise, ilk sırada “kazanç” beklentisinin olduğu kimi anket çalışmalarıyla ortaya konulmuştur (HÜRRİYET, 25 Haziran 2000, Aktaran, KURTULUŞ, 2000: 26-27).

Meslek etiği ise, belirli bir mesleğin mensuplarının uyması gereken ahlaki kurallardır. Bu ilkeler, genellikle kültür ve değerlerden bağımsızdır. Diğer bir deyişle dünyanın hemen her yerinde hemen hemen aynı özellikleri taşımaktadır (Hekimlerin Hipokrat yemini etmesi vb...) (ARSLAN, 2001:88). Buna özel etik rölativizmi denebilir yani özel bir etik standardının yasalara ve ahlaka uygun düşmesidir. Örneğin hekimlerin ve polislerin çeşitli etik standartlarına uyması gerekir çünkü mesleklerin ayrı amaç ve hizmetleri vardır. Bazı standartlar her

iki meslek için geçerli olsa da, her meslek grubu kendi meslek standartlarına uymak zorundadır (RESNIK, 1998:49).

2. Yolsuzluk ve Rüşvetin Kamu Sektöründeki Etkisi, Uluslararası Örgütlerin Yolsuzlukla Mücadelesi ve Cinsiyet-Rüşvet İlişkisi

2.1 Kamu Sektöründe Yolsuzluk ve Uluslararası Örgütlerin Mücadelesi

Mesleklerin olduğu gibi kurumların da kendilerine özgü etik kodları bulunmaktadır. Özellikle kamu hizmetinde çalışanların etik davranışları, kurumlardaki yolsuzluk ve rüşvet konusunda önem kazanmaktadır. Kurumların içerisindeki bu etik sorunlardan, dünyadaki tüm ülkelerde yönetimleri reforma yönlendiren ve bu çabalara hız kazandıran en önemli etken yolsuzluktur. Kötü yönetim ortamlarında artan yolsuzluk, bugün tüm toplumların en ciddi problemlerinden birisi haline gelmiştir. Ülke yönetimlerinin yolsuzluk fiillerine hoşgörü ile yaklaşmaları ya da bunları finanse edebilmeleri mümkün değildir. Küresel düzeyde, ekonomik krizlerin de en başlıca nedeni yolsuzluktur. Öncelikle eşitsizlik ve yoksulluğa yol açan yolsuzluk, kaynak israfı ve toplumsal refah kaybının yanı sıra toplumsal değerlerin aşınmasını da beraberinde getirmektedir. Yolsuzluk; yatırımları azaltma, yabancı sermayeyi kaçırma ve yarattığı güvensizlik ortamı gibi etkileriyle ekonomiye darbe indirip toplumsal değerleri zedelerken, bir yandan da kamu görevlilerinin etik dışı davranışlarını körüklemektedir (PERYÖN, 2003:20).

Transparency International'ın 2003 yılı yolsuzluk algılama endeksine göre Türkiye, temiz ülke sıralamasında 133 ülke arasında 3.2 puanla 77. sırada yer almaktadır. En yüksek puan 10 olurken, 5 puanın altındaki ülkelerde yolsuzluğun yaygın olduğu kabul edilmektedir. Ülkelerin % 70'inden fazlası 5 puanının altında yer almışlardır. Bu sonuçlar, 13 bağımsız örgüt tarafından yapılan 17 anketin sonuçlarının değerlendirilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Algılama endeksine göre Finlandiya, Danimarka, Yeni Zelanda, İzlanda, Singapur ve İsveç 10 üzerinden 9 puanın üstünde not alabilen en temiz ülkeler olarak görülürken, en kötü durumdaki son üç ülke ise Bangladeş, Nijerya ve Haiti olmuştur (TRANPARENCY INTERNATIONAL, 2003:3-4).

Küresel bir sorun niteliğinde olan yolsuzluğa karşı savaş; BM, OECD, Dünya Bankası, UŞÖ (Uluslararası Şeffaflık Örgütü-TIO), AB ve DTÖ'nün başlıca mücadele alanı olmuştur.

Örneğin OECD, 1996 yılında “Kamu Yönetimi Raporları” dizisinin 14 no’lu yayınında, seçilmiş üye ülkelerdeki kamu hizmetinde etik ve davranış kuralları ile ilgili araştırmaya yer vermiştir. OECD Kamu Yönetimi Teşkilatı (PUMA-Public-MANagement) bu çalışmayı yürütmüştür. 9 ülke (Avustralya, Finlandiya, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, Birleşik Krallık ve ABD) kendi deneyimleri ile ilgili raporları hazırlamayı gönüllü olarak üstlenmişlerdir. Bu çalışmanın amaçlarını kısaca özetlersek:

- Kamu sektöründe etiği ve kamu çalışanlarını etkileyen unsurları ve değişiklikleri ortaya koymak,
- Etik altyapının unsurlarını, bu unsurların nasıl çalıştıklarını ve etik davranışın koşullarını oluşturmak için nasıl bir etkileşime girdiklerini tarif etmek,
- Bu girişimlerdeki benzerlik, farklılık ve eğilimleri tespit etmek,
- Kamu yönetiminde kurallara dayalı sistemden, sonuçlara dayalı sisteme doğru yönelişin etik ve davranış alanlarında yarattığı bazı çelişki ve gerilimlerin altını çizmektir.

Kamu hizmetinde etik, uygulamalı bir alan olduğundan, kültüre özgü olarak görülen değerlere değinilmesi kaçınılmazdır. Bu da, etik kurallar ve davranış biçimlerinin kültürler arasında genellenmesiyle ilgili bazı tereddütleri açıklayabilir. Örneğin, bir ülkede kayırmacılık ve liyakat ilkesinin ihlali olarak görülen bir davranış, bir diğer ülkede “memleketlisine yardım” olarak algılanabilir. (OECD (Aktaran TÜSİAD), 2003:17-18)

OECD ayrıca, 1989 yılından beri uluslararası boyutta rüşvetle mücadelenin motoru rolündedir. 1999 yılında “Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Verilen Rüşvetin Önlenmesi Sözleşmesi”nin yürürlüğe girmesiyle bu mücadele hız kazanmıştır. 29 üye ülke ve dışarıdan da 5 ülkenin (Bulgaristan, Slovak Cumhuriyeti, Arjantin, Şili ve Brezilya) imzaladığı sözleşmeyi, bu ülkelerden 21’i 2000 yılı içerisinde onaylamıştır. Sözleşmeyi kabul eden ülkeler, yabancı kamu görevlilerinin yasa dışı faaliyette bulunmalarını düzenlemeyi kabul etmektedirler. Ülke yönetimleri, uluslararası ticari işlemlerde bir pazar veya hak edilmeyen başka bir avantaj elde edilmesine veya sağlanmasına karşı yolsuzluk fiilini yasaklamakla mükelleftirler (OECD, 2001:1).

İki yıl süren pazarlıktan sonra, Birleşmiş Milletler Konvansiyonu tarafından yolsuzluğa karşı mücadele için sunulan metin, 2003 yılının Aralık ayında onanmış ve imzalanmıştır. Konvansiyon pazarlıklarında ulaşılan sonuç, geniş bir yelpazede yolsuzlukla mücadele ölçütlerini taşıyan dünyadaki ilk aracın yaratıldığıının, ulusal seviyede anlaşılması olmuştur. Bu durum, yolsuzluğun üstesinden gelme konusunda uluslararası işbirliğini iyileştirici etki yapacaktır.

Bunun dışında, 1996 yılında, BM Genel Kurulu, Birleşmiş Milletlerin yolsuzluk ve uluslararası ticari işlemlerde yolsuzluk anlaşması üzerine hazırlanmış olduğu bildirgeyi kabul etmiştir. Ardından, BM'in 2003 yılının Eylül ayında yürürlüğe giren uluslararası organize suça karşı olan bildirgesini imzalamıştır. Her iki metin de yolsuzluk sorununun spesifik çerçevesi içine girmesine rağmen, yolsuzlukla mücadelede uluslararası tamamlayıcı bir aracın gerekliliği fark edilmektedir. Aralık 2000'de BM'in Genel Kurulu, yolsuzlukla mücadele için daha genel bir konvansiyon pazarlığını yapmakla yükümlü spesifik bir komitenin oluşturulmasına karar vermiştir. Beklentilerin doğru çıkması halinde en geç 2005 yılı sonunda yeni sözleşmenin yürürlüğe gireceği düşünülmektedir (ROOKE, 2004:129).

2.2. Yolsuzluğun Bir Türü: Rüşvet

Bir kişiye veya kuruma, doğrudan veya üçüncü kişiler vasıtasıyla verilen bir söz, öngörülmemiş bir ödeme veya bir fayda ya da bir kamu otoritesinin kişisel veya kurumsal bir çıkar sağlanması amaçlarıyla alacağı bir karardan vazgeçmesi ya da bu kararın yavaşlatılmasının sağlanması için etkilenmesidir. Bir kamu otoritesini elinde bulunduran kişi veya kişilere verilen rüşvet nedeniyle birey, kendi ekonomik çıkarı için kamu görevlisiyle bir anlaşma yapmış olmaktadır. Böyle bir anlaşma, ya bireyin girişimde bulunacağı muhtelif ekonomik faaliyetlerin maliyetini düşürecek ya da bireye rakiplerinin ulaşamayacakları yeni fırsatlar sağlayacaktır (ITO, 2001:20-21).

Kamu sektöründe görülen yolsuzluğun bir türü olan rüşvet, kişisel çıkar için görev ve yetkinin kötüye kullanılması olarak da tanımlanabilir. Rüşvet genel olarak iki farklı şekilde gerçekleşebilmektedir. Birincisi, yasal olan işlemlerin daha hızlı ve süratle yerine getirilmesi için görev ve yetkiyi kötüye kullanmaktır. İkincisi ise, yasal olmayan işlemlerin yerine getirilmesi için, bir

çıkar karşılığında görev ve yetkinin kötüye kullanılmasıdır (ŞİMŞEK, 2001: <http://www.isguc.org>).

Buna mukabelen, rüşvet verme olayı da iki açıdan ele alınmaktadır. Birinci yol hak ettiğini alabilmek, ikinci ise hak etmediği halde bir ayrıcalık kazanabilmek ve diğer kişilerin haklarını kısıtlamak amaçlı rüşvet vermektir. Birincisinde zorlayıcı bir neden varken, diğeri ise kişisel çıkarların ön planda tutulduğu etik dışı bir davranış türüdür.

Rüşvet alma ve verme, rüşvetin “arz ve talep” yönünü oluşturmaktadır. Bunlar; kamu hizmetinden yararlanmak isteyenlerin yolsuzluk ve rüşvete ilişkin talepleri ile kamu sektöründe çalışan bazı personelin, kamu hizmetini yerine getirirken bunu bir fiyat karşılığı yapmasıdır (TOKATLIOĞLU, 2003: <http://www.isguc.org>).

Yolsuzlukla mücadele kapsamında Birleşmiş Milletlerin daha önce bahsi geçen konvansiyonunun 3. bölümünde “Suç ve Kanun Uygulaması” başlığı altında geçen madde 15 (Ulusal Devlet Memurlarının Rüşvetçiliği) ve madde 16 (Yabancı Devlet Memurlarının ve Uluslararası Kamu Organizasyon Memurlarının Rüşvetçiliği), rüşvet konusunda her hükümet partisinin uygulaması gereken prensiplerden bahsetmektedir. Buna göre: (UNODC, 2003, <http://www.unodc.org>)

Madde 15:

Her Hükümet Partisi, kasten işlendiği durumlarda ceza suçlarını tespit etmek için gerekli yasal ve diğer önlemleri benimsemelidir:

- a) Bir devlet memuruna, kendisinin ya da başka birisinin ya da varlığın resmîyetinden dolayı memuriyetine ait bir davranışından ya da memuriyet görevindeki uygulamalarından çekinildiği için, direkt ya da dolaylı, yasaya aykırı bir avantajın vaat edilmesi, teklif edilmesi ya da verilmesi;
- b) Kendisinin ya da başka birisinin ya da varlığın resmîyetinden dolayı memuriyetine ait bir davranışından ya da memuriyet görevindeki uygulamalarından çekinildiği için, direkt ya da dolaylı olarak, yasal olmayan bir avantajın bir devlet memuru tarafından istenmesi ya da kabul edilmesi.

Madde 16:

1. Kendisinin ya da başka birisinin ya da varlığın resmîyetinden dolayı memuriyetine ait bir davranışından ya da memuriyet görevindeki uygulamalarından çekinildiği için, iş sağlamak ya da devam ettirmek amacıyla ya da uluslararası işin yürütülmesi hakkında diğer yasal olmayan avantaj elde etmek için yabancı bir devlet memuruna ya da bir uluslararası kamu organizasyon memuruna, direkt ya da dolaylı, yasal olmayan bir avantajın vaat edilmesi, teklif edilmesi ya da verilmesiyle ilgili olarak kasten işlendiği durumlarda ceza suçlarını tespit etmek için her hükümet partisi gerekli yasal ve diğer önlemleri benimsemelidir.
2. Kendisinin ya da başka birisinin ya da varlığın resmîyetinden dolayı memuriyetine ait bir davranışından ya da memuriyet görevindeki uygulamalarından çekinildiği için, direkt ya da dolaylı yasal olmayan bir avantajın, yabancı bir devlet memuru ya da bir uluslararası kamu organizasyon memuru tarafından istenmesi ya da kabul edilmesiyle ilgili olarak kasten işlendiği durumlarda ceza suçlarını tespit etmek için her hükümet partisi gerekli yasal ve diğer önlemleri benimsemelidir.

Hükümetlere rüşvet konusunda önemli roller biçen BM, rüşvet konusuna önem veren bir kuruluş olarak göze çarpmaktadır. Kamu kesimindeki bürokrasinin fazlalığı, devletle ilgili işlerin önemi ve büyük çıkarların söz konusu olması, rüşvetin yaygınlaşmasına olanak vermektedir.

2.3. Kadın ve Erkeklerin Yolsuzluk ve Rüşvet Eğilimleri

Bu çalışma, makro düzeyde yolsuzluk ve rüşvet konusunu ele alırken, mikro düzeyde de kadın ve erkeklerin yolsuzluk ve rüşvet davranışlarını incelemeyi amaç edinmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar, genel olarak etik davranışların kadınlarda daha gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Peter Arlow, kız öğrencilerin ahlaki eğilimlerinin daha yüksek olduğunu tespit ederken (1991), Fritzsche de, etik dışı bir davranış olan rüşvet konusunda, kadınların rüşvet verme ve erkeklerin rüşvet alma eğilimlerinin yüksek olduğunu saptamıştır (1988, Aktaran, KURTULUŞ, 2000:39).

Yolsuzlukta cinsiyet ayrımı, başlı başına bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Eğer erkekler doğaları gereği kadınlara göre daha düşük ahlaka sahiptirler, kamu hizmetlerinde kadın istihdamını artırmak, yolsuzluğu belirli bir düzeyde azaltacak bir faktör olarak görülebilir. Kadınların kamu hizmetlerine

katılımlarının yolsuzluk ve rüşvet üzerindeki etkisini inceleyen araştırmaların sayısını artırmak gerekmektedir. Mukherjee ve Gokcekus'un yaptıkları araştırmanın sonuçları, kadınların kamu hizmetinde istihdamı ve yolsuzluk arasındaki ilişkiye ışık tutmaktadır (ZOIDO ve CHAVIS, 2004:331).

Yaygın olarak inanıldığı gibi eğer kadınlar erkeklerden daha az rüşvete eğilimlilerse, kamu istihdamında kadınların temsilinin artmasıyla, kamu organizasyonlarındaki yolsuzlukların azalması gerekmektedir. Bununla birlikte, kadınların yönetime katılmasıyla yolsuzluk arasındaki olası ilişkiler hakkında çok az şey bilinmektedir. Mukherjee ve Gokcekus kamu sektörüne odaklanmışlar ve yaptıkları çalışma kamu sektörü organizasyonlarındaki yolsuzluk ve rüşvetin, çalışan kadınların oranına bağlı olup olmadığını inceleme amacını taşımıştır.

Araştırma; Arjantin, Bolivya, Bulgaristan, Guyana, Endonezya ve Moldova'dan oluşan altı ülkedeki, 90 kamu sektörü organizasyonundaki yaklaşık 4.000 devlet memurunun anket yanıtlarına dayanmaktadır. Kamu sektöründe çalışan memurlara, yolsuzluğun büyüklüğü ve yapılma ihtimalinin rapor edildiği kurumsal çevreleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Anket cevapları, her kamu organizasyonda yolsuzluk göstergelerini hesaplamak için kullanılmış ve daha sonra organizasyondaki yolsuzluk derecesiyle orada çalışan kadın oranı karşılaştırılmak suretiyle kontrol edilmiştir. Bu araştırmada, kamu sektörü organizasyonlarındaki yolsuzluk ve cinsiyet arasında önemli bir ilişkinin varlığı saptanmıştır. Buna göre, bir organizasyonda kadınların oranı artarken **-kadınların azınlıkta olmaya devam etmesi koşuluyla-**, başlangıçta yolsuzluk ve rüşvet seviyesi azalmaktadır. Keskin bir eşikten sonra, kadın oranının artmasıyla azalan yolsuzluk ve rüşvet eğilimi tersine döner: **Bir organizasyonda kadınlar daha büyük bir çoğunluk olduğunda yolsuzluk ve rüşvet artar.** Başka bir deyişle, çok az ya da çok fazla kadın çalışana sahip olmak, yolsuzluğun büyüklüğündeki/şiddetindeki bir artışla ilişkilidir. Varılan sonuca göre, çalışan kadın ve erkek sayılarının dengede olması, kamu sektörü organizasyonlarında yolsuzluğu azaltmaktadır (MUHERJEE ve GOKCEKUS, 2004:403-406).

Hindistan'daki yerel yönetimlerde, kadın ve erkeklerin yolsuzluk ve rüşvet eğilimleri üzerine yapılan bir başka araştırmadan elde edilen verilere göre ise, yolsuzluk ve rüşvet ile cinsiyet arasında belirgin bir ilişkinin olmadığı ortaya konulmuştur. Öte yandan; şeffaflık ve sorumluluk gerçeği, yolsuzluk yaptığının toplum tarafından anlaşılması ve cezalandırılma, bölgedeki

harcamaların miktarı vb... unsurların, kişilerin yolsuzluk ve rüşvet eğilimlerinin ortaya çıkmasında daha etkili olduğu görülmüştür (VIJAYALAKSHMI, 2004: 408).

Üniversite öğrencilerinin, kamu sektöründe yolsuzluk ve rüşveti nasıl algıladıkları, rüşvetin oluşumunda hangi gerekçeleri daha ön planda gördüklerini ve kendilerinin rüşvete yaklaşımlarını ortaya koyduğumuz çalışma, Türkiye'nin yüksek eğitilmiş gençlerinin rüşvete yaklaşımlarına bir ışık tutmaya ve kız ve erkek öğrenciler arasında etik değerler ve rüşvet eğilimleri açısından nasıl bir farklılık olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.

3. M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğrencilerinin Rüşvet Algılaması Üzerine Anket Çalışması

3.1. Araştırma Evreni ve Yöntemi:

Yolsuzlukla mücadelenin öneminin arttığı günümüzde, yolsuzluğun başlıca türü olan rüşvet konusu ve farklı grupların rüşveti algılamalarındaki çeşitlilikler önem kazanmaktadır. Türkiye'de bu konuda TESEV'in çalışmaları örnek teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra; İTO'nun, 2001'de İstanbul'da değişik meslek, eğitim ve yaş gruplarına göre yapmış oldukları yolsuzluk anketi de değişik kesimlerin yolsuzluğa bakış açısını gösteren ciddi bir çalışma olarak göze çarpmaktadır (İTO, 2001).

Bu bağlamda, üniversite öğrencilerinin rüşvete bakış açılarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu anket, Marmara Üniversitesi İİBF'ye bağlı Çalışma Ekonomisi Bölümündeki öğrencilere uygulanmıştır. Haziran 2004 itibarıyla kayıtlı 374 öğrencisi bulunan bölüm öğrencilerinden 272'sine ulaşılmış ve bu öğrencilere yine aynı ay içerisinde anket soruları uygulanmıştır. Bölümler arası dağılıma baktığımızda:

- 1. sınıflardan 65 öğrenci (23 erkek-42 kız),
- 2. sınıflardan 70 öğrenci (23 erkek -47 kız),
- 3. sınıflardan 68 öğrenci (18 erkek -50 kız),
- 4. sınıflardan 69 öğrenci (26 erkek -43 kız),

olmak üzere toplam 272 öğrenci ankete katılmıştır. Bunlardan 90 tanesi erkek, 182 tanesi ise kız öğrencidir. Kız öğrencilerin sayısının, erkek öğrencilere göre

çok daha fazla olması tamamen bölüm öğrencilerinin çoğunluğunun kız öğrencilerden oluşmasından kaynaklanmaktadır.

Anketin amacı, rüşvetin sebeplerini incelemeyi ve üniversite öğrencilerinin rüşvete yönelimlerini tespit etmektir. Tek bir bölümün seçilmesi ise, aynı sosyal ortamı paylaşan bir grup öğrencinin rüşvet algılamalarının anlamlı olacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Genel olarak, üniversitede okuyan bu öğrencilerin algılamalarının ortaya konulması hedeflenirken, özel bir amaç olarak da kız ve erkek öğrenciler arasındaki rüşvete bakış açılarının farkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anket, kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. 17 yargı cümlesi verilmiş ve öğrencilerin 5'li ölçeğe göre uygun buldukları şıkkı işaretlemeleri istenmiştir. Anket, temel olarak 3 bölüm ihtiva etmektedir. Birinci bölüm, rüşvete sebep olan faktörlerin önem derecesini belirlemeye yöneliktir. İkinci bölüm, öğrenciler tarafından, kamu sektöründeki rüşvet olaylarının ne şekilde algılandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Son bölüm ise, daha çok öğrencilerin rüşvete yaklaşımlarını bireysel açıdan ele almaktadır. Tüm sorular, ahlaki değerler ve rüşvet olgusu arasındaki bağın ne kadar güçlü olup olmadığını anlamaya yöneliktir.

3.2. Anketin Değerlendirilmesi

3.2.1. Rüşvetin Kaynağını Belirlemeye Yönelik Yargular

1. Rüşvet ahlakla (etikle) ilgili bir olgudur.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	11	11	3	31	34	90
Kız	5	2	3	85	87	182
Toplam	16	13	6	116	121	272

Öğrencilerin % 87,13'ü (237 kişi) rüşvetin ahlaki değerlerle ilgili olduğunu düşünmektedir. Rüşvete neden olan ana etkenin ahlaki değerlerdeki bozulma ve yozlaşma olduğu şeklindeki kanaatimizin, öğrenciler tarafından paylaşılıyor olması, yüksek eğitim alan gençlerin de ahlaki değerlerle toplumdaki yolsuzluklar arasında yakın bir bağ kurduklarına işaret etmektedir.

Kız öğrencilerin % 94,5'i, erkek öğrencilerin ise % 72,22'si rüşveti ahlaki bir olgu olarak görmektedir. Erkeklerin % 24,44'ü rüşvet alıp vermeyi ahlaki değerlere bağlamamaktadır. Bu oran kız öğrencilerde sadece % 3,84'tür. Bu oranlar, kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında rüşvete bakış açısındaki farkı ortaya koymaktadır. Buna göre, kız öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran, rüşvetin oluşumunda kişinin ahlaki değerlerinin çok daha önemli bir yere sahip olduğu fikrini taşıdıkları görülmektedir.

2. Rüşvet ekonomiye bağlı bir olgudur.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	10	16	4	44	16	90
Kız	12	40	12	86	32	182
Toplam	22	56	16	130	48	272

Rüşvet ekonomiye bağlıdır yargısına, öğrencilerin % 65,44'ü (178 kişi), katıldıklarını ifade etmektedir. Rüşvetin nedeniyle ilgili olarak ekonomik boyutun, ahlaki boyuta göre daha az öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

Ekonomik boyutun bir sebep olduğunu ileri süren öğrenciler cinsiyetlerine göre incelendiğinde, erkek ve kız öğrenciler arasında yaklaşık aynı oranlar saptanmıştır. Erkeklerin % 66,66'sı, kızlarınsa % 64, 83'ü rüşveti ekonomiye bağlı bir olgu olarak görmektedir.

3. Rüşvet kurumsal bir olgudur.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	10	32	17	28	3	90
Kız	26	54	31	57	14	182
Toplam	36	86	48	85	17	272

Öğrencilerin % 37,50'si (102 kişi) rüşveti kurumsal bir olgu olarak görürken, bu fikre katılmayanların oranı % 44,85'tir. Bu durum, öğrencilerin rüşvetin kurumların yapısından kaynaklanmadığını düşündüklerini göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle, TESEV'in yolsuzluk ve rüşvet

araştırmasında, iş dünyası konuyu kurumsal ve mesleki gruplar olarak algılamak (ADAMAN, ÇARKOĞLU ve ŞENATALAR, 2003:43vd.), öğrenciler konuları gereği kurumlara çok fazla işleri düşmediğinden, rüşveti kurumsal bir olgu olarak görmemektedirler. Bu konuda fikir beyan etmeyenlerin oranının % 17,64 olması da bu fikrimizi desteklemektedir.

Erkeklerin % 34,44'ü rüşveti kurumsal bir olgu olarak görürken, % 46,66'sı ise, bu fikri reddetmektedir. Kızlarda da benzer şekilde % 39,01'i rüşveti kurumlara bağlarken % 43,95'i buna katılmamaktadır.

4. Rüşvet yasalarıyla ilgili bir olgudur.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	13	27	10	35	5	90
Kız	21	58	24	45	34	182
Toplam	34	85	34	80	39	272

Rüşvetin yasal düzenlemelere bağlı olup olmadığı öğrenciler arasında ikilem yaratmaktadır. Öğrencilerin % 43,75'i (119 kişi) rüşveti yasalara bağlı bir olgu olarak algılamak, aynı oranda (% 43.75) öğrenci de bunun aksini iddia etmektedir. Bu konuda fikir beyan etmeyenlerin oranı da (% 12,50) göz önüne alındığında, yasaların rüşvet üzerindeki etkisinin yetersiz olduğu söylenebilir.

Erkeklerin % 44,44'ü rüşveti yasalarla ilgili bir olgu olarak görürken, bu oran kızlarda 43,40'tır. Bu durum, kızların ve erkeklerin, yasa ve rüşvet ilişkisini aynı şekilde değerlendirdiklerini göstermektedir.

Rüşvete neden olan faktörler içerisinde ahlaki değerlerdeki yozlaşmanın diğerlerine nazaran çok daha önemli bir role sahip olduğu anketten çıkan sonuçtur. Rüşvetin oluşmasında % 87,13'lük oranıyla ilk sırada yer alan ahlaki nedenleri, % 65,44'le ekonomik nedenler takip etmektedir. Yasal ve kurumsal nedenler ise % 43,75 ve % 37,50 oranlarında etkili görülmekte, yani öğrencilerin yarısından fazlası, bu nedenlerin rüşvete yol açmadığı fikrini taşımaktadır. Anketten çıkan sonuca göre, ahlaki değerlerin güçlü olduğu toplumlarda rüşvet olayının daha az yaşanması kuvvetle muhtemeldir.

3.2.2. Kamu Kesimindeki Rüşveti Öğrencilerin Algılayışına Yönelik Yargılar

5. Devlet kurumlarında işlerin yürümesi için rüşvet vermek doğaldır.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	43	21	10	13	3	90
Kız	96	43	13	22	8	182
Toplam	139	64	23	35	11	272

Öğrenciler, devlet kurumlarında işlerin yürümesi için rüşvet verilmesini doğru bulmamaktadırlar. Bu fikri taşıyan öğrencilerin oranı % 74,63 (203)'tür. Buna karşın rüşvetin, devlet kurumlarında yapılması gereken işlerin yürümesi için gerekli bir unsur olduğunu düşünenlerin oranı da % 16,91'dir. Bu oran, rüşvetin gerekliliğine inananların çok da az sayıda olmadığını göstermektedir.

Erkek öğrencilerin % 71,11'i devlet kurumlarında rüşvetin olmaması gerektiğini düşünürken, kızlarda bu oran % 76,37'dir. Devlet kurumlarında rüşvetin verilmesini normal karşılayanların cinsiyetlere göre dağılımında ise, daha da birbirine yakın bir sonuç ortaya çıkmaktadır (Erkeklerde % 17,77 ve kızlarda % 16,48). Sonuç olarak, bu yargıyı, erkek ve kız öğrenciler yaklaşık olarak aynı şekilde algılamaktadır.

6. Devlet kurumlarında çalışanların rüşvet alması doğaldır.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	49	24	3	11	3	90
Kız	114	47	7	5	9	182
Toplam	163	71	10	16	12	272

Bu yargıya, öğrencilerin sadece % 10,29'u (28 kişi) katıldıklarını belirtmektedir. Bir önceki yargıda, devlet kurumlarında rüşvet verilmesini doğal karşılayanların oranı % 16,91 iken, devlet kurumlarında çalışanların bireysel olarak rüşvete yaklaşımları sorulduğunda, bu oran daha da aşağılara düşmektedir. Bireysel boyutta rüşvet ele alındığında, etik konusu daha fazla

akla gelmekte ve çalışanların rüşvet almaları doğru bulunmamaktadır. Rüşvet alınmasını doğal bulmayanların oranının yüksekliği de % 86,02 (234 kişi)), bu durumu doğrulamakta ve etik bir olgu olduğuna inananların oranına çok yaklaşmaktadır.

Erkek öğrencilerin % 81,11'i, kız öğrencilerinse % 88,46'sı bu durumu doğal olarak algılamamaktadır. Bu fikri taşıyan öğrencilerin cevaplarına şiddeti açısından baktığımızda da kesinlikle katılmayanların oranı, hem erkeklerde hem de kızlarda katılmayanlara oranla çok daha yüksektir.

7. Devlet kurumlarında çalışanlara yüksek ücret verilirse rüşvet ortadan kalkar.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Erkek	11	19	13	33	14	90
Kız	14	59	27	62	20	182
Toplam	25	78	40	95	34	272

Devlet kurumlarında çalışanların ekonomik durumlarının düzeltilmesinin rüşvete nasıl etki edeceği hususunda, öğrenciler arasında tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Ücretlerin yükselmesiyle rüşvetin ortadan kalkacağına inananların oranı % 47,42 (129 kişi) iken, inanmayanların oranı ise % 37,86'dır.

Rüşvetin ekonomiye bağlı bir olgu olduğunu düşünenler % 65,44 iken, öğrencilerin % 47,42'sinin ücret artışlarının rüşveti engelleyebileceğini düşünmesi bir tezat oluşturmaktadır. Kurumdan kaynaklandığını düşünenlerin oranının ise % 37,50 olduğu düşünüldüğünde, ücretler yükselse dahi rüşvetin azalmayacağına inananların % 37,86 olması, kurumsal etkilerin rüşvete yol açtığını düşünenlerin tutarlı bir yaklaşım içerisinde olduklarına işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, kurumsal etkilerin rüşvet oluşumunda diğer unsurlara göre daha az bir role sahip olduğu düşüncesi öğrenciler arasında yaygın olmasına karşın, bu etkinin ciddiyeti de inkar edilemez olmaktadır.

Erkek ve kız öğrenciler açısından konu irdelendiğinde, ücretlerin yükselmesiyle rüşvetin devlet kurumlarında azalmayacağını düşünenlerin oranı sırasıyla % 33,33 ve % 40,10 olarak gerçekleşmektedir. Rüşvetin ekonomiye bağlı bir olgu olduğunu düşünenler, genel ortalama da olduğu gibi her iki grupta da daha fazladır. Rüşvetin kurumsal bir olgu olduğunu düşünenlerin

cinsiyetlere göre dağılım oranlarına bakıldığında ise, bu yargıya verilen cevaplar açısından, erkeklerin bu konuda daha tutarlı olduğu görülmektedir.

8. Rüşvet etkin denetim ve kontrole engellenebilir.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	4	13	5	45	23	90
Kız	5	26	9	86	56	182
Toplam	9	39	14	131	79	272

Rüşvetin yasalarla ilgili bir olgu olduğunu düşünenler % 43,75 iken, denetimlerin etkinleştirilmesi ve kontrollerin artmasıyla, yani yasaların ciddi bir biçimde işletilmesi halinde rüşvetin engellenebileceğini düşünenlerin oranı % 77,20 (210 kişi) olmaktadır. Buradan anlaşılan, yasal düzenlemelerin -etkin olması halinde-, rüşvetin oluşumunda önemli bir role sahip olacaktır. Rüşveti yasalara bağlamayanlar ise, yasalardaki yetersizliği göz önüne alarak böyle bir sonuç çıkarmışlar ancak denetim ve kontrolün etkinleştirilmesiyle, yani yasanın uygulanmasının doğru bir biçimde olmasıyla, rüşvetin yasalara bağlı bir olgu olarak algılanabileceği görüşünde birleşmişlerdir.

Erkek öğrencilerin % 75,55'i rüşvetin bu şekilde ortadan kaldırılabilirliği görüşünü paylaşırken, bu oran kızlarda % 78,20 olarak gerçekleşmektedir.

9. Rüşvet sadece alanı ve vereni ilgilendirir.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	46	27	8	7	2	90
Kız	84	75	10	11	2	182
Toplam	130	102	18	18	4	272

Bu yargı, rüşvetin toplumsal boyuta etkisinin öğrenciler tarafından nasıl algılandığını göstermektedir. Rüşvetin, öğrencilerin gözünde bireysel bazda bir olgu olarak kalmadığı ve toplumu ilgilendiren bir olgu olarak algılandığı anket sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna göre, öğrencilerin % 85,29'u (232 kişi) rüşvetin sadece alanı ve vereni ilgilendirmediğini düşünürken, % 6,62'si de

kararsız kalmaktadır. Rüşveti iki kişi arasındaki bir olay olarak algılayanların oranı ise, sadece % 8,09'dur.

Erkek öğrencilerde rüşvetin sadece alanı ve vereni ilgilendirmediği yönündeki inanış % 81,11 iken, bu oran kızlarda % 87,36'ya yükselmektedir. Rüşvetin sadece alanı ve vereni ilgilendirdiğini düşünenlerin oranı ise, erkeklerde % 10 iken kızlarda bu oran % 7,14 olmaktadır.

10. Rüşvet olayına şahit olduğunda müdahale etmek gerekir.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	3	9	19	38	21	90
Kız	4	20	35	78	45	182
Toplam	7	29	54	116	66	272

Rüşvetin etik dışı olduğuna inananların oranı % 87,13 ve sadece alanı ve vereni ilgilendirmediğini düşünenlerin oranı da % 85,29 iken, bu etik dışı davranışın görülmesi halinde müdahale etme konusunda tereddüt edenlerin (fikri olmayanlar) oranı bir hayli yüksektir (% 19,9 (54 kişi)). Öğrencilerin % 66,91'i (182 kişi) böyle bir duruma şahit olduğunda müdahale etme taraftarıdır. Ancak, bu fikre katılanların, katılım oranlarının şiddetine bakıldığında ise "kesinlikle müdahale edilmelidir" diyenlerin oranı "müdahale edilmelidir" diyenlerin neredeyse yarısı kadardır. Öğrenciler bu konuda çekimserlik göstermektedir. Sadece alanı ve vereni ilgilendirmeyen rüşvet olgusuna müdahale söz konusu olduğunda, yüksek eğitilmiş ve bilinçli gençlerimiz, toplumsal çıkarın korunmasında tereddüt etmektedir.

Erkek öğrenciler içerisinde rüşvete müdahale edilmesi gerektiği görüşünü savunanların oranı % 65,55 iken, kızlarda bu oran % 67,58'dir. Fikri olmayanlar cinsiyetlerine göre incelendiğinde ise, bu oran erkeklerde % 21,11 iken, kızlarda ise % 19,23 olarak gerçekleşmiştir. Tavır açısından cinsiyetler arası derin bir farklılık görülmemektedir.

11. Rüşvetle mücadelede başarılı olunacağına inanıyorum.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	7	30	17	22	14	90
Kız	22	47	36	60	17	182
Toplam	29	77	53	82	31	272

Tüm dünyada, yolsuzluk ve rüşvetle mücadelenin arttığı günümüzde, üniversite öğrencilerinin bu mücadelede başarılı olup olunamayacağı konusundaki görüşleri alınmak istenmiştir. Her ne kadar bu mücadele konusunda yeterli bilgiye sahip olmasalar da, konu hakkında bir fikre sahip oldukları da gerçektir. Öğrenciler arasında, belki de bu bilgi azlığından dolayı, konu üzerinde baskın bir sonuç çıkmamış, fikir beyan etmekten kaçınanların oranı da bir önceki yargıdaki gibi yüksek çıkmıştır (% 19,49). Yine de rüşvetle mücadelede başarılı olunacağına inanan, yani konuya olumlu yaklaşanların oranı, olumsuz görüş beyan edenlere göre çok az da olsa yüksek çıkmaktadır (% 41,54 - % %38,97). Bu durum kısmen de olsa iyimser bir havanın olduğuna işaret etmektedir. Erkeklerin % 40'ı bu olumlu görüşü benimserken, kızlarda bu oran % 42,30'dur.

3.2.3. Rüşvetle İlgili Öğrencilerin Bireysel Yaklaşımlarına Yönelik Yargılar

12. Devlet kurumlarında işimi halledebilmek için daha önce rüşvet verdim.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	44	19	8	13	6	90
Kız	110	36	10	14	12	182
Toplam	154	55	18	27	18	272

Kız ve erkek öğrencilerin rüşvet hakkındaki düşüncelerinin öğrenilmesinin yanı sıra, yaşamları esnasında rüşvet verme fiiline karışıp karışmadıklarının sorulması gerekmektedir. Bu yargı öğrencilere verildiğinde; özellikle öğrenci konumunda olmaları ve bu sebeple rüşvetin adının en sık geçtiği devlet kurumlarına, çalışan kişilere nazaran daha az işlerinin

düşebileceği öngörüsüyle, “rüşvet verdim” diyenlerin oranının çok az çıkacağı düşünülebilir. Ancak alınan sonuçlar, “daha önce rüşvet verenlerin” sayısının çok da az olmadığını ortaya koymaktadır. Öğrencilerin % 16,54’ü daha önce rüşvet verdiklerini ifade etmektedir. Rüşveti % 87,13 oranında ahlaki değerlerle bağdaştıran öğrencilerin % 16,54’ünün rüşvet vermiş olması, ahlaki olmayan bazı değerlerin toplumda yerleştiğine ve sistemin işleyişine ayak uydurmanın zorunlu olduğuna işaret etmektedir.

Erkek öğrencilerde bu oran % 21,11 iken, kızlarda ise % 14,28’dir. Diğer yargılarda da daha etik bir anlayış sergileyen kız öğrencilerin, bu konuda da daha geride kalması normal olarak karşılanabilir ancak Türkiye’de erkek çocuklarının cinsiyetleri dolayısıyla, gerek ev halkının gerekse kendilerinin işlerini halledebilmek için devlet kurumlarına daha çok işleri düştüğünü ve bu kurumların rüşvetin oluşabildiği en uygun ortam olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir.

13. Küçük hediyeler de rüşvet sayılır.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	6	24	12	28	20	90
Kız	12	36	23	74	37	182
Toplam	18	60	35	102	57	272

Bir önceki yargıda rüşvet verip vermediği hakkında fikri olmayanların bulunması, rüşvetin sınırlarını tam olarak çizememeleri ya da yerel veya kişisel algılamalardaki farklılıklardan dolayı, yapılan işin rüşvet olup olmadığını tam olarak algılayamadıklarından ileri gelmektedir. Bu yargının daha iyi anlaşılabilmesi için, “küçük hediyelerin” rüşvet olarak algılanıp algılanmadığının sorulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Küçük bir hediyein rüşvet olup olmadığına karar veremeyen öğrenciler, fikir beyan etmemektedirler. Bunun yanı sıra “rüşvet vermedim” diyenler arasında da küçük hediye verip de bunu rüşvet olarak algılamayanların olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu yargıda da fikri olmayanlar, % 12,86 ile yüksek bir oran teşkil etmişlerdir. Öğrencilerin % 58,45’i (159 kişi) küçük hediyeleri de rüşvet olarak algılamakta % 28,60’ı ise, bu tip bir hediye rüşvet kategorisine sokmaktan

kaçınmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi, bu yargılarda toplumun farklı yörelerindeki, kesimlerindeki ve insanların bireysel algılayışlarındaki farklılıklar büyük ölçüde etken olmaktadır.

Erkeklerin % 53,33'ü küçük hediyeleri rüşvet kapsamında değerlendirirken, kızlarda ise bu oran, % 60,98'e çıkmaktadır. Kız öğrenciler bu konuda daha muhafazakar bir yaklaşım sergilerken, algılamalarının şiddet oranı ise erkeklere göre daha az olmaktadır.

14. Günümüzde belirli konulara gelebilmek için rüşvet vermek-almak gerekir.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	26	18	12	24	10	90
Kız	61	49	14	42	16	182
Toplam	87	67	26	66	26	272

Toplumda kişilerin refah seviyelerini yükseltmek ve prestij sahibi olmak için ahlaki olmayan işlere yönelimlerini belirlemek için verilen yargılardan birincisi, "belirli konulara gelebilmek için rüşvet alıp-verilmesinin" gerekli olup olmadığıdır. Öğrencilerin % 33,82'si bu durumu onaylarken, % 56,61'i (154 kişi) ise, yükselmek için rüşvet alıp-vermenin gerekli olmadığını ifade etmektedir. Öğrenciler, rüşveti daha önceki yargıların yorumunda hoş karşılamazlarken, bu yargının doğruluğunu yaklaşık 1/3'ünün onaylaması da, toplumsal sistem içerisinde rüşvet olgusunun ciddi bir yere sahip olduğunu düşündüklerini ifade etmektedir.

Erkek öğrencilerin % 48,88'i belirli konulara gelmek için rüşvet alıp-vermeyi gerekli bulmazken, % 37,77'si ise gerekli bulmaktadır. Kız öğrencilerde bu oranlar sırası ile, % 60,43 ve % 31,86'dır.

15. Kolay yoldan "köşeyi dönmek" iyidir.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	37	20	6	16	11	90
Kız	109	46	12	9	6	182
Erkek	146	66	18	25	17	272

Hızlı bir şekilde maddi kazanç ve/veya prestij sağlamanın iyi bir durum olduğunu kabul edenlerin oranı % 15,44'tür. Bir önceki yargıyı daha çok sistemle ilgili görürlerken, bu yargıyı öğrenciler daha bireysel olarak algılamaktadırlar. Bu yüzden de, bu yargıya verilen tepkiler, öğrencilerin daha ahlaki bir tutum içerisinde olduklarını ve konuya daha idealist yaklaştıklarını göstermektedir. Kolay yoldan köşeyi dönmek yerine, kademe kademe ve hak ederek bir yerlere varmak isteyenlerin oranı % 77,94 (212 kişi) gibi yüksek bir rakama tekabül etmektedir.

Cinsiyetler açısından konuya yaklaştığımızda, erkeklerin % 63,33'ü kısa yoldan köşeyi dönmeyi reddederken, kızlarda bu oran % 85,16 olmaktadır. Kızların olaylara daha idealist baktıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

16. Rüşvet alsam suçluluk duyarım.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	7	4	4	28	47	90
Kız	3	1	11	41	126	182
Toplam	10	5	15	69	173	272

Öğrencilerin, rüşvet alma ile vicdani duygular arasında nasıl bir ilişki kurdukları sorgulanmaktadır. Toplumda oluşan etik değerlerin dışındaki davranışlar, toplumdaki dışlanmaya yol açmaktadır. Bu yüzden de etik dışı davranışların, suçluluk hissine kapılmaya yol açacağı varsayılabilir. Öğrencilerin % 88,97'si (242 kişi) rüşvet almanın suçluluk hissine yol açacağı konusunda hemfikirdir. Bu yargıdaki ortak fikir, daha önceki tüm yargıların üstünde çıkmaktadır. Bu kadar yüksek bir orana ulaşılması, toplumun iyi eğitim almış gençlerinin rüşvet almayı etik dışı bulduklarını göstermektedir. Bu fikri taşıyanların % 71,48'inde, fikre katılımın şiddeti çok yüksek çıkmaktadır.

Rüşvet almanın suçluluk duygusuna yol açmayacağını savunanların oranı ise sadece % 5,51'de kalmıştır.

Erkek ve kız öğrenciler arasında -bu yargıya verdikleri cevaplar açısından- büyük bir fark göze çarpmaktadır. Rüşvet almanın suçluluk duygusuna yol açmayacağını savunan erkeklerin oranı % 12,22 iken, kızlarda bu oran sadece % 2,19'dur. Bu ankete göre, erkek öğrencilerin, rüşvet almaya kız öğrencilere nazaran daha fazla eğilimli oldukları görülmektedir.

17. Rüşvet versem suçluluk duyarım.

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Fikrim yok	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Erkek	9	13	11	20	37	90
Kız	5	16	11	43	107	182
Toplam	14	29	22	63	144	272

Rüşvet almanın yanı sıra rüşvet vermek de, toplumsal ahlak açısından hoş görülmeyen bir davranış olmakla beraber, sistemin içerisinde kimi zaman bireylerin zorlandığı bir davranış olmaktadır. Nitekim, yapılan ankette de rüşvet verme sonucu suçluluk duyacağını belirtenlerin oranı, rüşvet alındığında suçluluk duyacakların oranına nispeten daha az olmaktadır. Buna göre, rüşvet verme sonucunda suçluluk duyacaklarını belirtenlerin oranı % 76,10'dur (207 kişi). Bu fikri taşıyanların % 69,56'sında, fikre katılımın şiddeti çok yüksek çıkmaktadır. Rüşvet verilmesi halinde suçluluk hissetmeyeceğini belirtenlerin oranı ise % 15,80'dir.

Erkeklerde rüşvet verme sonucu suçluluk hissetmeyeceklerini belirtenlerin oranı % 24,44, kızlarda ise % 11,53'tür. Rüşvet alma ve verme arasında suçluluk duymama oranlarına cinsiyetler açısından bakıldığında, erkeklerde bu oranın bir önceki yargıdaki orana göre 2 kat arttığı, kızlarda ise yaklaşık 6 kat arttığı gözlemlenmektedir. Ayrıca, kızların oranı erkeklerle kıyaslandığında, bir önceki yargıda suçluluk duymayanların oranı 1/6 iken, bu yargıda 1/2'ye çıkmıştır. Erkeklerin rüşvet verme eğilimleri de, bu ankete göre kızlardan daha yüksek çıkmaktadır.

3.3. Cinsiyet Açısından Anketin Genel Değerlendirmesi

Kız öğrenciler, erkek öğrencilere nazaran daha etik davranış biçimlerini benimsediklerini göstermektedirler. Rüşvetin etikle alakalı bir olgu olduğunu düşünen kız öğrencilerin oranı, erkek öğrencilerden % 22,28 daha fazladır. Buna karşın erkeklerde, rüşveti ekonomiye ya da yasalara bağlı olarak görme eğilimi, kız öğrencilerden birkaç puan da olsa fazla çıkmaktadır. Ancak birkaç puanın, belirgin bir farkı göstermediği açıktır.

Devlet kurumlarındaki rüşvet olaylarına bakış olarak da kız öğrencilerin genel tutumu, bu kurumlardaki rüşvet olgusunu, erkeklere göre daha olağan dışı gördüklerini ortaya koymaktadır. Ekonomiyi önemli bir unsur olarak gören erkek öğrencilerin, ücretlerin yükselmesi halinde devlet kurumlarında çalışanların rüşvet alma olaylarının azalacağına, kız öğrencilerden daha fazla inanmaları da çok doğaldır. Ancak, etkin denetim-rüşvet bağlantısında, kız öğrencilerin yasaları, erkek öğrencilerden daha fazla önemli bulmaları da, aradaki oransal farkın küçük olması nedeniyle anlaşılabilir gözükmektedir. Rüşvete müdahale etme ve rüşvetle mücadelenin başarılı olacağı yönündeki görüşleri açısından, erkek ve kız öğrenciler arasında derin bir farklılık bulunmamaktadır. Kız öğrencilerinin yüzde olarak biraz daha fazla olmaları ise, sayısal olarak ankete katılan kız öğrencilerin fazlalığından ileri gelmekte olabilir.

Kız öğrencilerle erkek öğrencilere "daha önce rüşvet verdiniz mi?" sorusuna gelen yanıtlarına bakıldığında, kız öğrencilerin oranı erkek öğrencilerin yaklaşık 2/3'üdür. Ortalama %16,54 olarak saptanmıştır. Bu durum, bölümdeki her 100 öğrenciden 16-17'sinin daha önce rüşvet verdiğini ortaya koyarken, bu öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun henüz 18-22 yaş arasında olduğunu da göz önünde tutmayı gerekli kılmaktadır. İş hayatına geçtiklerinde, rüşvet verme oranının artması ise kuvvetle muhtemeldir. Bu durum, iyi eğitilmiş kesimin de rüşvet olgusunun oluşumunda pay sahibi olduğunu göstermektedir. Küçük hediyeleri, rüşvet olarak algılama hususunda da, kız öğrenciler daha baskın çıkmaktadır.

Rüşveti, başarının gereği olarak görme konusunda erkek öğrenciler daha az etik bir tavır sergilemektedirler. Kısa yoldan köşeyi dönmenin iyi olmadığını konusunda, kız öğrenciler % 21,83'lük bir oran farkıyla, erkek öğrencilere nazaran daha etik düşüncelere sahip olduklarını ortaya koymaktadırlar. Genel olarak, kadınların rüşvet vermeye ve erkeklerinse rüşvet almaya yatkın olduğu bilinmektedir. Ankete katılan öğrencilerde, kız öğrenciler rüşvet almaları

halinde suçluluk duyacakları hissini, erkek öğrencilerden daha fazla taşımaktadırlar. Nitekim, rüşvet almanın suçluluk duygusuna yol açmayacağını savunan erkeklerin oranı % 12,22 iken, kızlarda bu oran sadece % 2,19'dur. Rüşvet vermenin suçluluğa yol açacağı konusunda ise, her iki cinsiyetin de rüşvet almaya oranla daha az etik düşündüğü görülmektedir. Erkeklerde rüşvet verme sonucu suçluluk hissetmeyeceklerini belirtenlerin oranı % 24,44, kızlarda ise % 11,53 olmaktadır. Öğrenciler rüşvet vermeyi, rüşvet almaktan daha etik bulmaktadırlar.

SONUÇ

Yolsuzluk ve rüşvet, her dönemde olduğundan daha çok ön plan çıkmakta ya da diğer bir ifadeyle yolsuzluk ve rüşvetle ilgili mücadelelerin dünya ölçeğinde artması, herkesin ilgisini bu konuya yöneltmektedir. Yolsuzluk ve rüşvet, toplumdaki bozulmanın en önemli göstergelerinden birisidir. Tüm bozulmaların kökeninde olduğu gibi, yolsuzluk ve rüşvetin temeli de ahlaksal bozulmaya bağlıdır. Hiç şüphesiz, ekonomik, yasal ya da kurumsal yapıların da rolü yadsınamaz ancak insan olmanın gereği olarak, dini ve vicdani duygular ahlaksal değerleri oluşturmakta ve bunlardan bir sapma yaşanması halinde ise adalet kavramı ortadan kalkmakta ve yapılmaması gereken şeyler doğal olarak karşılanmaya başlamaktadır. Bireyselleşimin empoze edildiği günümüzde, milli duygular azalmaya başlamış ve toplum çıkarı da buna paralel olarak geri planda kalmıştır. "Gemisini kurtaran kaptan" sözü, günümüzde insanların şahsi çıkarlarına ulaşabilmek için her türlü ahlak dışı yola başvurmalarını özetleyen bir deyim haline gelmiştir.

Toplumsal ve bireysel ahlakın yanı sıra, iş yaşamına dair, çalışma ve meslek etiği olarak adlandırılabilir etik kodlar oluşturulmuştur. Ancak bu kodlar, pek çok işyerinde ve meslekte uygulanmaz hale gelirken, kamu kuruluşları da yolsuzluk ve rüşvet başta olmak üzere, ahlaki çöküntünün yeşerebildiği en iyi ortam olma özelliğini kazanmıştır.

Yolsuzluk ve rüşvet, toplumların bünyesine iyice yerleşmiş, yasal ve hak sahibi olunan işlerde dahi, işlerin zamanında gerçekleşebilmesi için gerekli bir unsur haline gelmiştir. Toplumdan topluma, hatta aynı toplumun farklı kesimlerinde bile sınırları tam olarak çizilemeyen yolsuzluk ve rüşvet kavramlarının algılanması güçleşmiştir.

Bu sebepten ötürü, ulusal örgütlerin yanı sıra, uluslararası örgütler bu konuyu ilgi alanlarına dahil etmişler ve uluslararası standartları sağlamaya yönelik faaliyetlere girişmişlerdir. Devletlerin, uluslararası örgütlerin konvansiyonlarını imzalamaları, yasal düzenlemelerini buna göre yapmaları ve ülkelerinde yolsuzluk ve rüşvet olgusunu inceleyip bunları uluslararası kurumlara gönüllü olarak veri halinde sunmaları da, artık devletlerin bütçelerinin yolsuzluk ve rüşvet yüzünden sarsıldığını ve bu tür davranışların katlanılmaz hale geldiğinin bir göstergesidir.

Türkiye'ye baktığımızda ise, son dönemde TESEV ve İTO'nun yaptığı çalışmalar, toplumun kamu kurumlarına olan inancının da zayıfladığını göstermektedir. 2003 yılı yolsuzluk algılama endeksine göre Türkiye, temiz ülke sıralamasında 133 ülke arasında 3.2 puanla 77. sırada yer almaktadır. Bu durum, Türkiye'de yolsuzluk ve rüşvetin yaygın olduğunun bir göstergesidir. Bu bağlamda, Türkiye, tüm dünyanın en ciddi sorunlarından biri olarak algılanan yolsuzluğu ortadan kaldırmak için acil tedbirler almak zorundadır. Bu tedbirlerin başında ise, ahlaki bozulmaları engelleyici kültürel önlemler gelmektedir. Bir sonraki aşama ise, kurumsal yapıların tetkikinin ve ekonomik göstergelerdeki yükselişin sağlanmasıdır.

Yapmış olduğumuz bu çalışma makro seviyede; gelecekte önemli konuları işgal etmesi muhtemel olan ve Türkiye'nin geleceği olarak adlandırılan üniversite öğrencilerinin, toplumdaki rüşvet olgusuna bakış açısının yanı sıra bu konuya eğilimlerine ışık tutabilmeyi amaçlamaktadır. Mikro seviyedeki amaç ise, erkek ve kız öğrencilerin bu konudaki eğilimleri arasındaki farklılıkları ortaya koyabilmektir. Yapılan anket çalışması sonucu, ankete katılanların % 80 civarının etik davranışları benimsedikleri görülmektedir. Ancak, toplumun en idealist kesimi olması beklenen bu genç ve yüksek eğitilmiş kişilerin de, rüşvet konusunda çok duyarlı olmadıkları kesindir. Erkek ve kız öğrenciler arasında genel olarak çok anlamlı farklılıklar gözlemlenmemekle birlikte, kısmen de olsa kız öğrencilerin daha etik bir anlayış içerisinde buldukları söylenebilir. Özellikle rüşvet alma ve verme konusuna yapılan projeksiyonda, kız öğrencilerin rüşveti daha çok etikle ilgili bir problem olarak algıladıkları görülmektedir.

Sonuç olarak, yolsuzluk ve rüşvetin küresel bir problem olarak algılandığı günümüzde toplumdaki bireylerin görüşleri büyük bir önem kazanmaktadır. Toplumun çeşitli kesimlerine yönelik olarak yapılan anket çalışmaları ise, toplum içerisindeki farklılıkları ortaya koymakta ve bunların tek bir potada

eritilebilmesi için yeni çalışmalar yapılabilmesine izin vermektedir. Uluslararası örgütlerin konuya ilgi duymaları da, problemin çözümünü hızlandırıcı bir etki sağlayabilecektir. Cinsiyetle ilgili araştırmalar ise, yolsuzluk ve rüşvetin artması konusunda cinsiyet farklılığının etkisini belirgin olarak gösteremezken, genel bir kanı olarak erkek ve kadın çalışanların istihdamında sayısal bir dengenin sağlanmasının, kamu kesimindeki yolsuzluk ve rüşveti azaltabileceği yönündedir. Nitekim, yaptığımız bu çalışmada, erkek ve kız öğrencilerin konuya bakışlarında da büyük bir fark olmadığı ortaya çıkmış, ancak etik değerlere kısmen de olsa daha fazla önem verdiğini belirten kesim olan kadınların iş yaşamında yer almaları sonucu, yolsuzluk ve rüşvetin azalabileceği ya da en azından sabit kalabileceği varsayımına ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- ADAMAN, Fikret; Ali ÇARKOĞLU ve Burhan ŞENATALAR (Şubat 2003). *İş Dünyası Gözünden Türkiye’de Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler*, TESEV Yayınları, İstanbul.
- ARSLAN, Mahmut (2001). *İş ve Meslek Ahlakı*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- AŞÇIGİL, Semra F. (2001).; *“İş Etiği: Eski Sorunlar, Yeni Kavramlar, Yeni Yaklaşımlar”*, *Ekonomi Forumu İş Etiği: Eski Sorunlar, Yeni Yaklaşımlar*, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.
- BM. **United Nations Convention Against Corruption**, http://www.unodc.org/pdf/crime/convention_corruption/signing/Convention-e.pdf (Erişim 28.06.2004).
- BOZKURT, Veyysel (2000). *Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği*, Alesta Yayınları, Bursa.
- İTO. (Ekim 2001). *Türkiye’de Yolsuzluğun Sosyo-Ekonomik Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Önerileri*, Yayın No: 35, İstanbul.
- KURTULUŞ, Berrak (2000). *Çalışma Ahlakı (Ders Notları)*, İstanbul.
- MUKHERJEE Ranjana ve Omer GOKCEKUS. *“Le Genre et La Corruption dans le Secteur Public”*, *Global Corruption Report 2004*.
- OECD. *La Lutte Contre le Pot-de-Vin et la Corruption*, Synthèse OECD Observateur, (Janvier 2001).
- OECD. (2003). *Kamu Hizmetinde Etik, Güncel Konular ve Uygulama*, (Aktaran TÜSİAD).
- PASQUIER-DORTHE, Jacques (2003). *Gestion des Entreprises et des Organisations*, Paris.

- PERYÖN. (Sonbahar 2003). "*İş Dünyasında Etik Değerler*" **Personel ve İnsan Kaynaklarına Yön Verenlerin Dergisi**.
- RESNIK, David (2004).**Bilim Etiği**, (Çev. Vicdan Mutlu), Ayrıntı Yayınları, No:406, İnceleme Dizisi:189.
- ROOKE, Peter. "*La Convention des Nations Unies Contre la Corruption*", **Global Corruption Report 2004**.
- SEN, Amartya (1999). **Ethique et Economie**, Puf, Paris.
- ŞİMŞEK, Birgül (2001). "*İşletmelerde Çıkar Çatışmasından Kaynaklanan Etik Sorunlar*", **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=98 (Erişim 16.06.2004).
- TOKATLIOĞLU, Mircan Yıldız (2003). "*Ekonomik Boyutuyla Yolsuzluk Olgusu ve Yolsuzlukla Mücadele*" **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=172 (Erişim 15.06.2004).
- TRANSPARENCY INTERNATIONAL. **Indice de Perceptions de la Corruption 2003**, <http://www.transparency.org> (Erişim 07.07.2004) .
- VIJAYALAKSHMI V.. "*La Recherche de Rente et La Notion de Genre dans les Administrations Locales en Inde*", **Global Corruption Report 2004**.
- ZOIDO Pablo ve Larry CHAVIS. "*Introduction*", **Global Corruption Report 2004**.